

**THEATER IS EEN REGENBOOG :
JHESUS MET DER BALSEMBLOMME, 1492-1992(1)**

Herman BALTHAZAR

Prince-Souverijn, Euver-Hoofdman, Hoofdman, Leden van de Eed, Balsemieren, Dames en Heren,

Het is een eer en een genoegen uw "Aloude Overste ende Souvereine Princelijcke Camere van der Rhetorycke Jhesus met der Balsembloemme" te mogen begroeten in ons Provinciehuis. Hiermee kan ik meteen ons deel van de gelukwensen aanbieden in die zo imposante reeks van feestelijke gebeurtenissen, waarmee uw rederijkerskamer een half millennium viert. Bij het overlopen van alle vieringsactiviteiten — een auteurswedstrijd met de bekroning en de opvoering van "Onpaardans" van Ed Vanderweyden, het mede-organiseren van het 57e Koninklijk Landjuweel, een videofilm, een bijzondere postzegel, een mooie tentoonstelling in "het Toreken", een ontvangst natuurlijk op het Stadhuis, een concert van hedendaagse Vlaamse Muziek, de organisatie van het 9e Internationaal Rederijkerscongres, en deze academische zitting — wordt alvast en overtuigend bewezen dat Jhesus met der Balsembloemme in 1992 blaakt van geestdrift, gezondheid en culturele uitstralingskracht. Ik vergeet in die opsomming dan nog de opvoeringsreeks van "De Zelfmoordenaar" in de zaal van het Van Crombrugge's genootschap waar het Gents Amusementstheater zijn thuisbasis heeft. Ik hoop maar dat in de titel van die humoristische satire geen symbolische en cynische zelfverloochening zit, want wij allen rekenen er op dat U vanaf het volgende toneelseizoen nog voldoende adem, centen en energie overhoudt om het volgende halve millennium even creatief en krachtdadig in te gaan. Ik wens U in elk geval een bloeiende toekomst toe en ik dank U voor de eminente rol, die U in onvermijdelijke ups en downs, maar zeker onafgebroken sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog speelt in het Gentse cultuurleven en in het Vlaamse liefhebberstoneel.

In mijn feestrede ga ik me niet wagen aan een brede historische projectie van vijf eeuwen toneel- en cultuurgeschiedenis. U bent geboren op een hoogst boeiend en merkwaardig moment van de wereldgeschiedenis, althans vanuit een Europees ethnocentrisch perspectief. Het was niet alleen het jaar dat Christoffel Columbus Amerika ontdekte en hiermee een mijlpaal plantte voor een ongeziene en vaak ook zeer brutale expansie van de Europese economie en cultuur. Het was ook een tijd waarin Vlaanderen op alle maatschappelijke terreinen een

bloeiend centrum was van de Boergondische Nederlanden. Hoe kwetsbaar maatschappelijke bloei kan zijn door oorlogen, godsdiensttwisten, intolerantie, institutionele en economische verschuivingen wordt ook geïllustreerd in de bloei- en vervaldagen van de geschiedenis van uw rederijderskamer. Bij de duizenden Vlamingen, die in het laatste kwart van de 16e eeuw onze kontreien ontvluchtten om economische, politieke en religieuze motieven zullen er wellicht ook vele Balsemieren geweest zijn.

Het was meteen het einde van de grote bloei van het rederijkerstoneel. Na de potentiële heropbloeikansen in de tweede helft van de 18e eeuw braken voor de Nederlandse taal en voor de Vlaamse volkscultuur nog zwartere jaren aan. En opnieuw uit uw eigen geschiedenis kan geleerd worden hoe moeizaam het was om in de tweede helft van de 19e eeuw en de eerste decennia van onze uitlopende 20e eeuw Vlaamse cultuur nieuwe levens- en bloeikansen te geven. Dit is een hard proces geweest waarvan we nu, terugblikkend, kunnen stellen dat Vlaanderen pas sinds de jaren '60 echt aan het bijbenen is. In dat proces heeft het veranderende toneelleven een belangrijke plaats ingenomen. Vandaag kunnen we zelfs zeggen dat onze theaterkracht in het algemeen Nederlands cultuurleven in Noord en Zuid een eminente plaats heeft verworven en dat we hiermee op het beste niveau zijn gekomen van een noodzakelijke, meer geïnternationaliseerde dimensie van het ganse Westeuropese cultuurleven. En Gent is in dit proces één van de meest creatieve centra geworden. Daar zijn we allen blij en fier om.

In dit perspectief hebt U trouwens een uitmuntend thema gekozen voor het door U georganiseerde 9e internationaal rederijderscongres : "Het toneelgebeuren en de toneelzalen in Gent, door de eeuwen heen." Het is een ambitieus thema dat U wellicht zal leiden tot een soort introspectie, een aftasten van uw plaats en rolbepaling in dit lange historische proces en — dit vooral — in de huidige premissen en perspectieven van het cultuurleven te Gent en in Vlaanderen.

In de brief waarin ik uitgenodigd werd om op deze academische zitting het woord te voeren werd mij gesuggereerd om als titel van mijn referaat "De Rederijkerij, anachronisme in de 21e eeuw ?" te kiezen. Ik zou het nochtans liever houden bij enkele losse bedenkingen, die ik wil omschrijven als "theater is een regenboog".

Laat me meteen in zeer grote duidelijkheid en oprechte overtuiging zeggen dat ik het liefhebberstoneel in het algemeen en prestigieuze verenigingen zoals uw rederijderskamer een zinnige plaats zie innemen op deze regenboog, waar

vele kleuren en nuances, niet in de politieke, maar in de culturele betekenis door elkaar vloeien. Ik zeg dit omdat ik het liefhebberstoneel vanuit persoonlijke ervaring en engagement goed ken en omdat ik sinds vele jaren actieve toeschouwer ben van en soms betrokken ben bij de vele theatervormen die samen die mooie regenboog vormen. Hoe die plaats moet gedefinieerd worden is niet eenvoudig en éénduidig te bepalen. In de vele kleuren en nuances van de regenboog heeft immers ook het liefhebberstoneel zijn vele vormen en gradaties en verandert zijn rol ook in het lopende proces van een toneelcultuur, die sinds dertig jaar zeer fel in beweging is. De grenzen tussen liefhebbers en beroepsmensen als acteur, tussen liefhebberskringen en professionele gezelschappen, zijn daarbij wel goed en wel bestaande, maar ze zijn niet scherp, klaar en duurzaam aan te duiden. En theater zelf als culturele expressievorm is evenmin scherp af te lijnen in een krachtig bewegend proces van wat men nu podiumkunsten noemt, maar waarbij de notie podium nog amper iets te zien heeft met de traditionele vorm van een podium zoals wij dat sinds de vorige eeuw gewoon waren geraakt.

Het gesproken woord, muziek, dans en beweging, lichaams- en figurentheater lopen hier parallel en in elkaar. De plaats van de ons van oudsher bekende toneelacteur is hierin mee een deel geworden van allerlei vormgevingen en technische elektronische middelen, die essentiële elementen zijn geworden van een theaterproductie. En door al deze vormen loopt de vage lijn van eenvoudige liefhebberij naar hoge professionaliteit, waarbij dan nog veel meer dan vroeger de financiële middelen een determinerende rol spelen.

Zelf kom ik uit een familie waar met veel inzet in het liefhebberstoneel werd gewerkt. Ik zelf en ook mijn echtgenote zijn er vele jaren volop actief in geweest. Vooral vanuit de Multatulikring, maar ook in vele andere gezelschappen heb ik dit deel van het theaterleven actief beleefd van in de late jaren '50 en vanuit die ervaring heb ik met een thans nog ongeremde en onafgenomen belangstelling alle theatervormen mee beleefd, van het Gentse volkstoneel en kabaret tot de prachtige produkties van de Blauwe Maandagcompagnie, van het meest gewone liefhebberskringetje dat een lichte en ouderwetse komedie speelt tot produkties van "Het Muziek Lod" of van Eva Bal's Speeltheater, waar ik met en door jonge mensen en kinderen theaterexperimenten zie van het beste cosmopoliete niveau.

Ons toneelleven beleefde de voorbije kwarteeuw inderdaad een verbazende en verblijdende face-lift, ondanks het feit dat we precies in diezelfde periode in een nieuw cultuurklimaat zijn gekomen waar grote massa's mensen steeds meer uren per week hoofdzakelijk thuis passief naar televisie kijken. Tussen deze

actieve opgang van een nieuw theaterleven van het best denkbare niveau en de verbijsterende opgang van een passief beleefde beeldcultuurconsumptie, moet ook het liefhebberstoneel zijn plaats en zijn zingeving zoeken.

Over die zoektocht naar zingeving heb ik sinds ca. 1960 reeds veel nagedacht en ik heb er ook veel over geschreven, eerst in artikels voor *Podium*, het culturele tijdschrift dat de Multatulikring uitgaf in de nog gouden jaren van het liefhebberstoneel tussen 1947 en 1967, daarna in allerlei gelegenheidsschriften. Ik wil pogen hieromtrent enkele gedachten te formuleren. Wanneer we ons beperken tot Gent en tot de periode sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog dan zijn er een aantal opmerkelijke evolutielijnen aan te duiden waarin we de scherpste cesuur aantreffen in de jaren '60.

Het belangrijkste uitgangspunt in dit verhaal is de opheffing van een eigen Gents beroepsgezelschap. In de oorlogsjaren had K.N.S.-directeur Staf Bruggen zijn best gedaan om in de geest van Dr. J.O. De Gruyter een hoogstaand "toneel voor het volk" in stand te houden, bijgestaan door zeer getalenteerde tonelisten zoals Michel van Vlaenderen en de toen nog zeer jonge Frans Roggen (2). Ook voor het jeugdstoneel deed Staf Bruggen lovenswaardige inspanningen, gesteund door mensen zoals Jeroom De Pauw, Dré Poppe en Louis de Lentdecker.

Na de oorlog spatte die ploeg uit elkaar en bleek men politiek niet meer bereid om onmiddellijk opnieuw een eigen artistiek beroepsgezelschap kansen te geven.

In augustus 1945, na veel vergeefse onderhandelingen, kwam men tot het pijnlijke verdict dat het Gentse K.N.S.-gebeuren verder gewoon in regie zou geëxploiteerd worden en dat het Antwerpse K.N.S.-gezelschap voortaan ook de Gentse schouwburg zou bespelen.

Voor de eigen creatieve inbreng stond Gent vanaf dat ogenblik zeer geïsoleerd en ongewapend. Het waren de liefhebberskringen, die enigszins dit vacuüm konden opvullen en enkele van onze grote kringen, waaronder zeker uw Rederijkerskamer "Jhesus met der Balsemblomme", hebben dit inderdaad met een vrij groot publiek waar gemaakt. Het werden, ik herhaal het, de gouden jaren van het liefhebberstoneel dat zich in de geest van een nog zeer sterk verzuilde tijd had heringericht in de drie grote toneelfederaties van katholieke, socialistische en half neutraal - half liberale signatuur. Het waren gouden jaren omdat men goede, grote en vooral vaste groepen van spelers en medewerkers vond en omdat er een groot, vast en dankbaar publiek aanwezig was dat hoofdzakelijk

naar de eigen kring kwam. Naar repertoire en naar speelstijl werden echter weinig potten gebroken. Het was in hoofdzaak traditioneel toneel, in afwisseling een komedie om het publiek tevreden te stellen en ernstige klassiekers om het eigen culturele geweten gerust te stellen. Apart van dit eigen milieu van goed draaiend liefhebberstoneel en bijna zonder enige interferentie was de wat groezelige en vervallen Minardschouwburg de thuishaven geworden van traditioneel Gents volkstoneel waarin Romain De Coninck en zijn beren zich heel terecht een grote naam en faam verwierven.

Bij jongere, beter geschoolde acteurs in de schoot van de Gentse Koninklijke Toneelschool kwam ca. 1950 een contesterende beweging op gang. Zij wilden niet alleen meer en betere speelkansen, zij wilden vooral breken met de sleur van het oude, brave theater. Zij wilden een nieuw "théâtre d'essai", experimenterden met nieuwe dramaturgische vormen en inhoud. Die Gentse jongeren stonden niet alleen. In alle grote cultuursteden kwam een avant-gardetoneel tot leven waarin nieuwe auteurs — Ionescu, Beckett, Genet, Pinter, Albee, ook Sartre... — alle heilige huisjes omver blaasden. Voor Gent werd dit de start van Studio '50, waaruit enkele jaren later het Arcatheater geboren werd (3).

De culturele betekenis van dit initiatief kan moeilijk overschat worden, want het werd de grote aantrekkingskracht voor een nieuw intellectueel publiek en voor theaterinitiatieven, die aansluiting vonden bij een nieuwe culturele bloei, waaraan het Arme Vlaanderen noch economisch, noch geestelijk deelnemer was.

Gedurende vele jaren nog ontwikkelde het liefhebberstoneel zich op de eigen geëffende paden en was er weinig of geen contact tussen deze verschillende toneelwerelden, die de Gentse scène beheersten. Rond één groot thema kwam er wel een synergie tot stand en dat was het Gentse streven om opnieuw een eigen vast beroepsgezelschap in de K.N.S. te krijgen. Het siert de drie federaties van liefhebberskringen — het Nationaal Toneelverbond van België met de heer Albert De Frenne, het Algemeen Katholiek Verbond van Toneelverenigingen met de heer Carlos van Lanckere en de Federatie van Socialistische Toneelverenigingen met de heer Albert Hanssens als drijvende krachten — dat zij hun prestige en hun invloed bundelden en dat zij zich aansloten bij het inmiddels toenemende lobbywerk om in Brussel gehoor te vinden. In 1963, op de huldiging van Staf Bruggen ter gelegenheid van zijn 70e verjaardag, sprak Minister Renaat Van Elslande dan voor het eerst de hoop uit dat Gent weldra een nieuw beroepsgezelschap zou krijgen. Zoals U weet is die hoop in 1965 bewaarheid geworden. Op 9 oktober 1965 bracht het nieuwe N.T.G. zijn eerste première: *Maria Stuart* van Friedrich von Schiller. Men speelde 13 voorstellingen en men telde 13.429

toeschouwers. Na de geboorte van Toneelstudio '50 werd dus, 15 jaar later, opnieuw een zeer decisieve mijlpaal gezet in het Gentse toneelleven (4).

Merkwaardig nu is dat precies in de loop van die 15 jaar de oude gouden jaren van het liefhebberstoneel naar een eindpunt liepen. Dit is natuurlijk niet te wijten aan het mooie interfederale initiatief om zich mee in te zetten voor een nieuw repertoiregezelschap te Gent en zich hiermee zelf in de kou te zetten. De redenen zijn veel complexer en zijn te zoeken in een veelzijdig emancipatief en sociologisch proces dat van de jaren '60 een grote cesuur maakte.

Alle vormen van verenigingsleven zouden de sporen en de gevolgen van dit proces ervaren. Televisie en veel andere consumptievormen in een vrije tijdsmaatschappij brachten voor de mensen andere belangstellingspunten. En alhoewel een zich voor het eerst structurende cultuurpolitiek de oude zuilorganisaties leek te versterken en dus ook onze toneelfederaties meer subsidies en professionele begeleiding kregen, reageerden leden en publiek anders. Een inkrimpende groep spelers en medewerkers was er in steeds mindere mate mee bezig voor God, Vaderland, partij of sociale revolutie. Er kwamen andere motiveringen, andere behoeften, andere sociaal-culturele groepen, andere vormingsniveau's aan bod. Het cultuurleven, van de jaren '70 naar de jaren '80 kwam in een gans andere sfeer terecht. Ik mag hier even herhalen wat ik vertelde in mijn feestrede voor Veertig Jaar Arcatheater, want het geldt evenzeer voor het liefhebberstoneel.

Voor het theater werden het op zijn minst boeiende, maar verwarrende jaren. Nederland bij voorbeeld beleefde de scherpe cesuur in 1969 met de actie Tomaat, die gans het oude theaterbestel — inbegrepen de vernieuwende avant-garde van de jaren '50 — radikaal in vraag stelde. In Nederland, maar ook bij ons en vooral in de westerse wereld, heeft deze contestatiegolf toch diepe sporen nagelaten. Alle basisvoorwaarden voor theater — het spel en de spelers, de plaats om te spelen, het publiek waarvoor men kon spelen — zijn in de laatste twintig jaar inderdaad zeer grondig geraakt. Grondig gewijzigd en onherkenbaar ook door het ineenvallen van vele lijnen. Kriskras door elkaar zou ik kunnen opnoemen: het verschijnen van steeds meer kleine theatergroepen; een veranderde wijze van produceren naar andere ruimtes en andere publieken toe met een steeds grotere invloed van de beeldende kunsten; meer en meer eigen adaptaties van oude thema's en toneelwerken, die helemaal hun statuut van te eerbiedigen partituur verloren; spreiding van dat nieuwe eigentijdse theater tot in het kleinste dorp met toneelproducties in tenten, buurthuizen, droogdokken, parkeerplaatsen, oude fabrieken of kapellen...; geprononceerd overwicht van

sociaal engagementstheater dat midden de jaren '70 snel begon te verschuiven naar een sociaal-psychologisch bevrijdingstheater voor homofielen, feministen, mentaal en fysiek gehandicapten, adolescenten, drugverslaafden, enz... Een goede tien jaar gebeurde dit dereguleringsproces ook in de combattieve overtuiging dat de subsidiekraan verder open te draaien was en dat men dus vooral veel lobby- en produktiewerk moest leveren om de grootste kuip onder die kraan te kunnen stellen, maar die kraan wordt nu meer toegedraaid en ook de waterkraan wordt duurder volgens de laatste krantenberichten.

Ondanks dan toch een armer geworden overheid, waarbij vooral de grote steden het zeer lastig krijgen om hun culturele centrumfunctie te blijven waar maken, is uit dit ganse proces van de voorbije twintig jaar de Vlaamse theaterregenboog meer en mooier aan het schitteren in onze stad. Bij de drie grote repertoiretheaters is het N.T.G. nog het meest creatieve vlaggeschip. We hebben een goed geoutilleerd en goed producerend Arcatheater. Op het terrein van het Jeugdtheater lopen wij ver voorop met Eva Bal's Speeltheater en Oud Huis Stekelbees. Het Hoste-Sabattini Mimetheater brengt in een apart genre verdienstelijk werk. Ons Theater Taptoe is ook op internationaal niveau toonaangevend in een renouveau van het figurentheater. Er is Theater Poëzien, Mong's Werkgroep voor Vormingstheater, Theater Excess en ik vergeet er, die elk op hun terrein mooi werk leveren. En er is de grote culturele uitstralingskracht van het Nieuwpoorttheater en van het merkwaardig openbloeiende Kunstencentrum Vooruit waar sinds enkele jaren de meest toonaangevende produkties een plaats vonden.

Het is dank zij deze prachtige krachtenbundeling dat ook de Blauwe Maandag Companie in Gent haar thuisbasis zoekt : het is een unieke kans om niet alleen de cultuur-historische betekenis van de Minard als eerste Vlaamse Schouwburg in culturele topluister van het hoogste niveau te herstellen. Het biedt ook de mogelijkheid om in een voor de 21e eeuw aangepaste restauratie een scène te krijgen waar we ook te Gent kansen kunnen bieden aan het beste wat vandaag in de Westeuropese podiumkunsten op de markt is.

Zoals de interfederale bundeling van de beste liefhebberskringen destijds mee aan de basis lag voor de stichting van het N.T.G., zo moeten de beste liefhebberskringen ook vandaag de synergetische en promoverende krachten zijn om die Gentse theaterregenboog beter en duurzamer te laten schitteren.

We mogen ons immers niet laten verleiden door kortzichtige, jaloerse en kleinzielig politiek-polemische grijze tegenfronten. Grijs verdrijft de regenboog en alleen grijs blijft over.

Vanuit het liefhebberstoneel moet men allerm minst bang zijn : hoe meer publiek in verscheiden sociologische categorieën door één of andere schittering op de theaterregenboog wordt aangetrokken, hoe meer kansen er zijn om nieuwe mensen aan te trekken in de praktijk van het theateravontuur, waarvoor de liefhebberskringen een onvervangbare leerschool en katalysator zijn.

Misschien, en dat is ook een kritiek naar de structuren van de provinciale subsidiëring toe, moeten we erover nadenken of we die duidelijk aanwezige en herbronde kansen van het liefhebberstoneel niet een beetje moeten bevrijden uit structuren die in de eerste jaren na de oorlog zijn opgebouwd en bestendig werden in de verschillende cultuurdecreten.

Dit herdenkingswerk zou het liefhebberstoneel alleen maar een nieuwe dynamiek kunnen geven. Maar de potentie van de dynamiek is er. Uw krachtige aanwezigheid op het theaterveld is er een mooi bewijs van. En de manier waarop U het aanpakt, bewijst des te meer dat de term "rederijkerskamer" weliswaar verwijst naar een eeuwenoude traditie, maar daarom niet vereenzelvigd kan worden met maffe ouderwetsheid.

Er is veel werk te doen. Ad multos annos, Jhesus met der Balsemblomme.

NOTEN :

- 1) Dit is de tekst van een lezing die de auteur op een Academische Zitting, 28 maart 1992 hield in het Oostvlaamse provinciehuis, t.g.v. de 500e verjaardag van de Gentse Rederijkerskamer *Jhesus met der Balsemblomme*.
- 2) cf. o.m.
 - R. DE BUCK, *Het beroepstoneel te Gent tussen 1944 en 1965. Chronologische schets van de gebeurtenissen of "De lange weg naar de heropstanding."*, Gent, uitg. Fonds Koninklijke Toneelschool, 1986.
 - *Frans Roggen of een leven voor het theater*, Gent, Frans Roggenstichting, 1986.
- (3) H. BALTHAZAR, Veertig Jaar Arca, *Documenta*, IX (1991), 1, pp. 24-30.
- (4) cf. *Eerste Lustrumboek Nederlands toneel te Gent, 1965-1970*, Gent, N.T.G., 1970.